

Profesoriaus Malcolmo Joneso (Didžioji Britanija) straipsnio „Smuikininkai ant stogo ir vienuoliai su lapės uodegomis: pastabos apie Davido Tenierso *Nyderlandų priežodžius*“ pagrindinis objektas – mažai tyrinėtas Davido Tenierso Jaunesniojo paveikslas *Nyderlandų patarlės* (1646–1647). Akivaizdu, kad paveikslas nutapytas pagal Breigelių *Flamandų priežodžius*, ir tai nieko keista, be visa ko, turint omenyje, jog Breigelius ir Teniersus siejo giminytės ryšiai. Autorius savo tyrinėjime aptaria konkrečius paveiksle pavaizduotus įvaizdžius, lygina su Breigelio, aiškinasi jų semantiką. Itin išsamiai aptartas mušimo lapės uodega motyvas, pateikta daug šio įvaizdžio kitų dailininkų pieštų iliustracijų. Lapės uodega laikyta tradiciniu su šiuo gyvūnu susijusių neigiamų savybių (klastingumo, suktumo, gudrumo) simboliu. Kai kuriuose iš ankstyviausių piešinių uodega piešiama pririta prie lazdelės ir ją laiko kvailys arba juokdarys. Būti užgautam juokdario „skeptru“ reiškė pažeminimą ir gėdą. Ko gero, tą patį reiškė ir plekštelėjimas rykštele su lapės uodega. Ankstyviausias šio motyvo įprasminimo mene pavyzdys – iš XV a. pabaigos (vaizduojama lapės uodega vyrą mušanti žmona). Labiausiai straipsnio autorių domina tie atvejai, kai lapės uodega muša vienuolis ar nuodėmklausys (taip atliekama fizinė baismė). Įdomiausia, kai nusidėjėlio vaidmenyje atsi-

duria vienuolė. Vėlyvaisiais viduramžiais ir ankstyvaisiais naujaisiais amžiais lapės uodegos simbolis turėjęs erotinės konotacijos. Tai, kad žodžiu *Rute* vokiečių šnekamojoje kalboje vadinta ir gyvūno uodega, ir vyro lyties organas, galėję prisidėti, o gal net, spėja autorius, duoti pradžių šio įvaizdžio atsiradimui. M. Jonesas supažindina ir su kitais metaforiniais siužetais, kuriuose vartojamas lapės uodegos įvaizdis, ieško galimų jų interpretavimo niuansų.

Wolfgango Miederio baigiamajame ir, galima sakyti, viso tomo medžiagą apibendrinančiame straipsnyje glaustai pateikiama ne tik patarlių ikonografijos istorija nuo pačių ištakų, bet ir apskritai patarlių skelbimo bei iliustravimo istorija.

Susižavėjimas tradicinėmis metaforomis akivaizdus jau nuo vėlyvųjų viduramžių ir nusitęsęs į XVII a., tačiau neabejotina, kad itin aktyvus domėjimasis patarlėmis bei priežodžiais, kaip „spalvingais kalbiniais žmonių elgsenos ženklais“, didžiausią pakilimą pasiekė Renesanso laikotarpiu. XVI a. pelnytai gali būti vadinamas patarlių aukso amžiumi. Autorius siekia parodyti, kaip šis patarlių iliustravimo žanras plėtojosi vėlesniais šimtmečiais, ir ypač daug dėmesio skiria dabartiniams laikams. W. Miederio teigimu, ši ypatinga meno forma ne tik nenunyko, bet kuo puikiauusiai gyvuoja ir mūsų laikais.

Dalia Zaikauskienė

M. Γ. Μεράκλης. Η σινηγορία της λαογραφίας. Αθήνα: Ίδρυμα Αγγελικής Χατζημυκάλη, 2004. – 187 p.

Michailo Meraklio „Tautosakos apolo-gija“* – tai knyga apie folkloristikos praeitį ir dabartį bei jo sąsajas su istorijos, antropologijos ir sociologijos mokslais.

---

* M. Meraklis (g. 1932) – tautosakininkas ir filologas. Studijavo Atėnų universiteto Filosofijos fakultete bei Getingeno universitete. Nuo 1975 m. dėstė tautosaką Joaninų universitete; buvo Filosofijos fakulteto dekanas bei šio universiteto rektorius. Nuo 2000 m. profesorius emeritas.

Knygoje pateikta medžiaga leidžia pa-lyginti, kaip plėtojosi tautosakos mokslas ir koks jo likimas daugelyje Europos šalių, tokių, kaip Prancūzija, Danija, Belgija, Ispanija, Lietuva, Vengrija, Turkija ir kitos. Kiekvienai šaliai skirtas atskiras skyrius, kuriame

---

1990–1999 m. profesoriavo Atėnų universiteto Pedagogikos fakulteto Vidurinio lavinimo katedroje. Graikijos tautosakininkų draugijos ir Graikijos filologų sąjungos pirmininkas.

autorius, remdamasis turima informacija, siekia atskleisti, kokia yra tautosakos mokslo situacija toje šalyje. Knyga skirta tiek folkloristikos puoselėtojams, tiek jos oponentams. Autorius norėtų, kad knyga ir vieniems, ir kitiems būtų kvietimas parodyti pasitikėjimą ir užmegzti rimtą dialogą.

Po Antrojo pasaulinio karo Europoje išryškėjo tendencija žodį *folkloras* (gr. *λαογραφία*, vok. *Volkskunde*) keisti *etnologijos*, *etnografijos* ar *Europos etnologijos* terminais. Šios sąvokos buvo vartojamos kartu su ankstesniaja, todėl neišvengta neaiškumo. Folkloristikos studijų objektu laikoma liaudies žodinė kūryba, o etnografija – šalutine etnologijos šaka, tiriančia istorinių tautų materialinę kultūrą. Etnologija, kaip mokslas, iš pradžių tyrė archajines tautas; po kurio laiko ją imta vadinti socialine antropologija.

Bene labiausiai tendenciją pervadinti folkloristiką skatino siekimas eliminuoti *tautos*, *liaudies* sąvoką (*folk*, *Volk*) kaip nemokslinę ir ideologinę, kuri taip pat asocijavosi su sąvoka *nacija*, tuo tarpu žodis *ethnos* ne graikų kalboje nacionaline ir ideologine prasme yra neutralus.

Tačiau buvo ir kita, daug realistiškesnė priežastis pakeisti *folkloristikos* terminą *etnologijos* ar *etnografijos* terminais. Tai, jog archajinės bendruomenės pamažu asimiliavosi su istorinėmis tautomis, reiškė, kad ankstesnioji etnologija-etnografija turėtų likti be mokslinio objekto. Tai buvo pretekstas etnologiją / socialinę antropologiją pagal mokslinius metodus ir teorinius principus laikyti viršesne už folkloristiką, atsiradusią iš romantinių, patriotinių judėjimų, be to, nuo pat pradžių išstumtą už mokslo ribų.

Autorius, remdamasis daugeliu pavyzdžių, pagrįstai atmeta teiginius, kad folkloristika neturi mokslinių metodų pažvelgti giliau, tesugeba aprašyti daiktus išoriškai ir negali aprėpti pilnesnio socialinio ir kultūrinio gyvenimo vaizdo.

Kai kas laikosi nuomonės, jog folkloristikos, etnologijos ir etnografijos terminų susipynimas iš dalies rodo, kad folkloristika ir etnologija yra lygiavertės mokslo šakos. Vis dėlto folkloristika netenka nemažai savo

reikšmingumo, jei ji suprantama vien kaip mokslas apie liaudies žodinę kūrybą.

Filosofine prasme antifolklorinis požiūris gali būti susietas su Descartes'o racionalizmu. Tai ypač pasakytina apie Prancūziją, nors ir ten būta tarptautiniu mastu pripažintų, bet neturinčių atitinkamo universitetinio išsilavinimo folkloristų (antai Arnoldas van Gennepas buvo studijavęs arabistiką, o Pierre'as Saintyves'as buvo žymus Paryžiaus leidėjas Emile'is Nourry). Vis dėlto šiuolaikiniai Prancūzijos intelektualai yra kritiškai nusiteikę dėl vienareikšmio racionalistinio kultūros reiškinių interpretavimo.

Susidomėjimas folkloru dažnai turi ir patriotinių ar tautinių bruožų. Šiaip ar taip, ši tema kiekvienu atveju turi būti aptariama ir įvertinta atsižvelgiant į šalies tautinį bei istorinį kontekstą. Vis dėlto tai, kad tautosakos moksle pasitaiko patriotinių gaidų, sustiprina kritiką, neva folkloristika iškelia patriotinius judėjimus iki mokslo aukštumų. Mokslas ir patriotizmas, kaip viena iš ideologijos apraiškų, nesugyvena; ideologija klastoja, pažeidžia mokslą. Tačiau, autoriaus manymu, būtų klaidinga kalbėti apie stiprią ir visišką socialinių mokslų autonomiją nuo ideologinių įtakų, tuo tarpu kiti mokslai gali likti visiškai nepaveikti ideologijos. Paprastai mokslininkas antropologas remiasi prieštaravimais, kad neatmestų ir neliktų nepastebėjęs tokio motyvo (bet kuris istoriją keičiantis veiksnys negali būti ignoruojamas), bet tiria jį ir galiausiai įtraukia į mokslo visumą. Argi, tarkim, Nikolajus Grundtvigas nekalbėjo apie danų patriotizmą? Tą patį darė ir Jakobas Grimmas, ir graikas Nikolajas Politis, ir kai kurie jo mokiniai. Patriotizmą žadinantys kreipimaisi buvo įkvėpti epochos. Jei nebūtų buvę tautosakos mokslo ir patriotizmo sąsąukų, galbūt nebūtų atėjęs tinkamas laikas leisti danų liaudies dainas. (Grundtvigas (1824–1883), tautosakos mokslo pradininkas Danijoje, inicijavo 10 tomų danų dainų leidimą (1853–1965). 1843 m. jis taip pat paskelbė jaudinantį atsišaukimą „Į Danijos vyrus ir moteris“, kviesdamas išsaugoti poetinį tėvynės palikimą. Michele'ės Simonsen manymu, šio atsišaukimo pasekmės pranoko lūkesčius.)

Knygos autorius taip pat pabrėžia, jog patriotiniai liaudies kultūros elementai yra naudojami ne vien nacionalistinių ar konservatyviųjų sluoksnių ar judėjimų, kaip klaidingai manoma, bet ir opozicinių grupuočių, pavyzdžiui, Prancūzijos liaudies fronto, autonomistų judėjimo F. Franko laikų Ispanijoje.

Tarkim, Ispanijoje pirmaisiais XX a. dešimtmečiais buvo įsteigtos trys institucijos: Katalonijos etnografijos ir tautosakos archyvas (1915–1922), Baskų mokslo draugija (1918), Galicijos mokslų seminarija (1927), kurios rėmė nacionalistinius judėjimus. Per Ispanijos pilietinį karą (1936–1939) dėmesys etnografijos bei tautosakos mokslams sumenko. Asmenys, dirbę ši darba, buvo išstumti arba gyveno suvaržyti, įstaigos buvo uždarytos, ir kiekvienas susidomėjimas liaudies kūrybos ir gyvenimo tyrinėjimu galėjo sukelti įtarimą.

F. Frankas tautosaką tapatino su socializmu (su pavojingu, ne su nacizmo „etniniu“ socializmu) ir anarchizmu. M. Meraklis kelia klausimą: ar tokie pavyzdžiai nesuteikia pakankamo pagrindo peržiūrėti „nacionalistinių“ bei konservatyviųjų reakcingą folkloro interpretavimą net ir tų, kurie remiasi juo ne mokslo tikslais? „Kai atsiranda tam tikrų tautosakos aiškinimų, – rašo Ana Marija Rivas, – ypač dėl tokių regionų, kaip Baskija, Katalonija ar Galicija, kur labai gaji nacionalistinė sąmonė, tautosakos mokslas suteikia dar vieną progą pasireikšti nacionalistinėms aistroms ir tautinėms kovoms“ (p. 81). Visa tai iš tikrųjų valdžiai kelia grėsmę, knygos autoriaus žodžiais, turi antikratinųjų bruožų (*έχει αντικρατικό χαρακτήρα*).

Tautosakos ir romantizmo sąsajos kai kuriose šalyse taip pat reikalauja rimtos, nepriešiškos ir neprietaringos diskusijos, nors ši tema yra laikoma nemoksline. Nepaisant šias sąsajas nulėmusių specifinių istorinių priežasčių, reikšmingas prieštaravimas radosi dėl nesugebėjimo interpretuoti kolektyvinio elgesio reiškinius, nes jų interpretavimas ir lyginimas negali būti atlikti racionalių moksliniu metodu. Šiaip ar taip, čia iškyla kita mažesnės reikšmės problema. Turima galvoje tautosakos mokslo ryšys su jį išnešiojusi romanti- niu judėjimu. Šis ryšys laikomas didžiausia

tautosakos mokslo nesėkme, lėmusia tautosakos gyvavimo pertrūkį, dėl kurio ji nulipo nuo istorijos avanscenos kartu su romantizmu kaip istoriškai konkretus, laiko apribotas judėjimas. Šį ryšį vertinti kaip tam tikrą paklydimą, autoriaus manymu, yra rimta klaida. Ir ne tik todėl, jog ignoruojama, kad nuo pat pradžių formavosi naujas mokslas. Jo kūrėjai (jie anaiptol nebuvo vien poetai) sukūrė mokslinius metodus, kuriuos kaskart galima pritaikyti pagal iškytančius mokslo poreikius.

Sąsajos su romantizmu tautosakos mokslui leido pasiremti tradicija kaip bazine samprata ir galutinėje analizėje suteikti jam poetinę infrastruktūrą. Kaip tik tai, ką visiškai atmeta socialinė antropologija ir struktūrinė sociologija, viską abstrakčiai apibendrinamos bei standartizuodamos. Dėl šios tendencijos kartais socialinėje antropologijoje susiduriama su moksliskai paradoksaliu reiškiniu, kai tas pats antropologas tiria kelias svetimas, nepažįstamas ir heterogeniškas kultūras. Antra vertus, kai kuriose šalyse folkloro studijos universitetuose yra glaudžiai susijusios su pedagogika bei švietimo teorija ir praktika. Pavyzdžiui, Vengrijos Pėčo, Debreceno, Segedo universitetuose, taip pat Klužo universitete (jame dėstoma rumunų ir vengrų kalbomis) yra atskiras folkloristikos kursas. 1923 m. įkurtame Pėčo universitete nuo 1989 m. veikia Tautosakos katedra, turinti tris sekcijas: tautosakos, etnografijos ir antropologijos.

Nedidelis skyrelis aptariamą M. Meraklio knygoje yra skirtas Lietuvai. Informacijos apie mūsų šalį autorius gavęs 1994 m. Budapešto konferencijoje*; joje akad. Leonardas Sauka kalbėjęs apie tautosakos ir etnologijos bei istorijos mokslų sąsajas Lietuvos aukštosiose mokyklose specialistų rengimo požiūriu. Jis nurodė, kad Lietuvoje terminas *tautosakos mokslas* vartojamas siaurąja prasme, t. y. įvardija mokslo šaką, tiriančią liaudies žodinę kūrybą. Mokslinis objektas nurodomas pridėdamas

* Konferencijos „Folkloristika: sąsajos su Europos etnologija ir istorija Europos aukštosiose mokyklose“ medžiaga publikuota Budapešte leidžiamame leidinyje „Acta Ethnographica“ (1995, No. 40/3–3).

pažyminį (dainuojamoji tautosaka, sakytinė tautosaka ir pan.). Tautosakininkai savo mokslo darbuose apima ir kitas temas: liaudies papročius bei tradicijas, tikėjimus, mitologiją ir t. t. Vis dėlto egzistuoja tam tikras terminų neapibrėžtumas: *etnografija* ir *etnologija* dažnai vartojami kaip sinonimai, nors praeityje vyravo *etnografija*. Ši mokslo šaka tiria liaudies gyvenimą bei tradicinę kultūrą, tačiau neseniai imta domėtis ir šiuolaikiniu liaudies gyvenimu. Kai kas taip pat mano, kad etnografijos objektą reikėtų praplėsti iki tradicinės visų kitų civilizuotų tautų kultūros, o etnologijai reikėtų domėtis primityviomis tautomis (plg. vok. *Volkskunde* ir *Völkerrkunde*, pranc. *ethnographie* ir *éthnologie*).

M. Meraklis reziuuoja, kad visur, kur buvo toks pavadinimų daugiareikšmiškumas, folkloristiką po truputį užgožė etnologija ir socialinė antropologija (pvz., Vokietijoje; ten folkloristai tebedirba savo darbą, nors yra vadinami etnologais).

Tačiau akad. L. Sauka nurodo vieną skirtumą. Paskutinius dešimtmečius Lietuvai būnant Sovietų Sąjungos dalimi, etnografija buvo laikoma bevaise istorijos mokslo šaka, o etnografinės medžiagos rinkimas buvo muziejų darbas. Kaip tik etnografijos priskyrimas istorijos mokslui bei jos, o ne etnologijos vyravimas išskiria Lietuvą, kaip ir kitas buvusias sovietines ar socialistines Europos šalis; be to, etnografija tiria materialiąją liaudies kultūrą, o tautosakos mokslas yra žodinės liaudies kūrybos filologinės studijos.

Vis dėlto ir filologinėse studijose hipotezėms patvirtinti ar atmesti remiamasi istorijos, materialinės kultūros bei meno duomenimis, o etnografai, kad geriau aprašytų liaudies materialiąją kultūrą, savo ruožtu naudojami folkloristų išvadomis bei liaudies žodine kūryba. Šiuos mokslus sieja glaudūs ryšiai ir abipusiai kontaktai, kurie išryškina vieną reikšmingą skirtumą: etnografai gauna istorijos mokslinius laipsnius, o tautosakininkai – filologijos. Šiaip ar taip, takoskyra yra tokia, kaip nuo 1990 m. Atėnų universitete tarp filologinės folkloristikos ir socialinės folkloristikos.

Nuo 1990 m., Žlugus Sovietų Sąjungai, tautosakos ir etnografijos mokslų padėtis Lietuvoje gerėja. Kauno universitete įsteigta Antropologijos katedra, čia studentai – būsimieji tautosakininkai – studijuoja žodinę liaudies kūrybą (5 kursai), liaudies meną (3 k.), etnografiją ir etnologiją (6 k.) bei antropologiją (5 k.). Remdamasis šiais duomenimis, M. Meraklis daro išvadą, kad Lietuvoje tautosakos mokymas bei moksliniai tyrimai turi aukštojo mokslo pagrindą.

Iš to, kas aptarta anotacijoje, matyti, kad kai kalbama apie tautosakos mokslą, ypač jo praeitį, mes nesame unikalūs. Daug kur Europoje folkloristikai prikišamos „nemokslinės“ jos ištakos, sąsajos su romantizmu bei patriotiniais judėjimais, o kai kuriose šalyse (pvz., Vokietijoje, Ispanijoje) šie priekaištai ypač aštrūs. Užtat galime pasidžiaugti, kad Lietuvoje tautosakos mokslas turi savo vietą studijų bei mokslo sistemoje.

Dangirutė Giedraitytė

М. Ю. Видейко. Трипільська цивілізація. Київ, 2003. – 183 р.

Ukrainiečių archeologo Michailo Videikos knyga apie Tripolės civilizaciją pateikiama duomenimis, o kartu ir idėjomis galėtų suintriguoti ne tik istorikus ir, be abejo, pačius archeologus, bet taip pat etnologus, folkloristus bei iš viso kultūrų, ypač senųjų civilizacijų, tyrinėtojus.

Be pristatomos unikalios archeologinės, istorinės medžiagos, šis tyrinėjimas reikšmin-

gas dar ir tuo, kad čia remiamasi Marijos Gimbutienės Senosios Europos kultūros koncepcija, kuri yra išeities taškas aptariamoje studijoje interpretuojant tam tikro laikotarpio ir tam tikros teritorijos archeologinius radinius.

M. Gimbutienės iškelta hipotezė apie tam tikrą Europos civilizacijos tarpsnį čia ne tik pripažįstama ir postuluojama kaip abejonės nekelianti, kadaise tikrai egzistavusi rea-